

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертацията на Павлина Митова Солачка „Трудовото всекидневие на жените в периода на късния социализъм. Примерът на тютюнев комбинат „Пирин“ – град Благоевград“ за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“

Научен ръководител: проф. д-р Ана Лулева

Рецензент: доц. д-р Иванка Петрова, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН

Биографичната справка на Павлина Солачка показва, че тя придобива магистърска степен по Етнология със специализация „Етноси и култури“ в ЮЗУ „Неофит Рилски“ през 2001 г. От 2018 г. е редовна докторантка в катедра „Етнология и балканистика“ на Филологическия факултет в същия университет. Работи като технически сътрудник в катедрата от 2012 г., а през настоящата учебна година е хоноруван преподавател и води упражнения по дисциплината „История и теория на етнологията“.

Дисертационният труд съдържа увод, две глави, заключение и библиография с общ обем от 144 компютърни страници. По темата на дисертацията са подготвени три публикации на български език в авторитетни научни издания. Представените от докторантката материали напълно съответстват на минималните национални изисквания за провеждане на процедурата.

Темата за труда и трудовото всекидневие има утвърдено място в антропологичните изследвания на социализма. Представеният текст се отличава с новаторски подход на дисертантката към тази тема, която тя разработва посредством многопластов етнологичен анализ на трудовия живот на жените работнички в едно „образцово“ социалистическо предприятие в България. Женският труд, поставен в центъра на авторовото проучване, сполучливо се разглежда в контекста на социалистическата идеология и при отчитане влиянието на общественото, икономическото и културното развитие през 70-те и 80-те години на XX в. Авторовата заслуга е в откриване и акцентирание върху тясната връзка на трудовото всекидневие на жените с редица аспекти от техния жизнен свят.

Съобразно изискванията за оформяне на дисертация, в Увода ясно са дефинирани рамките на изследването – обект, предмет, изследователски цели и задачи, методология и емпирична база. Много сполучлив и показателен е изборът на обект на изследване – тютюнев комбинат „Пирин” в Благоевград, едно от най-успешните стопански предприятия в един от най-печелившите икономически отрасли в социалистическа България. Много добре и аргументирано е представен предметът на изследване, като вниманието на авторката се насочва към протичащите процеси „отдолу“, в рамките на трудовото всекидневие в предприятието. Дисертантката се интересува от настъпващите промени в трудовата среда, от нагласите, отношенията и стратегиите на работещите. Тя разглежда техния трудов свят като поле, в което се срещат опитите за налагане на идеологическите модели на властта и ежедневно поведение и действия на жените, включени в системата на наемния труд.

Приносен характер в работата има привличането, обработването и въвеждането в научно обръщение на богата изворова база. На първо място ще посоча архивните документи на комбината, съхранявани в Държавния архив – Благоевград. В тях дисертантката открива важни сведения за налаганата политика и идеология, за организацията на труда и резултатите, както и за конкретните трудови практики. Допълването на тези писмени извори с публикувани материали в регионалната преса и във ведомственото списание, помага за изграждането на плътна картина на трудовия живот в предприятието и за откриване на мястото му в градската среда и в системата на „Булгартабак“. Други съществени извори за работата съставляват проведените от авторката двадесет биографични интервюта с респонденти от различни йерархични нива в предприятието, 16 жени и 4 мъже. Много добре обосновани са прилагането на биографичния метод и връзката, която авторката прави с темата за паметта и спомнянето на близкото минало. В текста проличава умението на дисертантката да извлича максимална информация от събраните материали и сполучливо да съчетава различните видове извори, за да реконструира една плътна картина на трудовите отношения и въздействието им върху всекидневието на жените. Прегледът на научните трудове след 60-те години на XX в. показва добро познаване от страна на авторката на резултатите и прилаганите методи на учени, изследвали темите за всекидневието и труда в България в периода на социализма, както и на отношенията между половете и изследванията на жените.

В Първа глава „Организация на труда в ТК „Пирин“ – Благоевград“ чрез множество добре анализирани примери от архивни и публикувани материали е

представено идеологизирането на трудовото всекидневие посредством дейността на партийната организация. Анализирани се политическите механизми и стратегии за наблюдение, контрол и влияние върху професионалната работа и производствените процеси, за наказания и стимулиране на работещите, като е обърнато внимание на проблемите при тяхното прилагане. Цялата мрежа от изградени в предприятието структури за идеологическо и политическо въздействие с техния кадрови състав добива плътни и ясни очертания. Принос на дисертацията е, че текстът убедително изгражда конкретен образ на едно социалистическо трудово всекидневие, поставено под идеологически натиск и при упражняван тотален политически надзор. Открити са и са изследвани отношенията на работещите и начините на възприемане или съпротива срещу тези опити за влияние и контрол върху трудовото всекидневие и свободното време. Авторката умело съпоставя своите резултати с изследванията на учени по проблеми на трудовия живот у нас по време на социализма.

В текста въз основа на публикации и документи П. Солачка представя изследователския обект като успешен пример за „еталонно” предприятие в социалистическата икономика. В същото време обаче е добре очертана и друга страна на трудовия живот в комбината: авторката открива архивни сведения за многобройни проблеми като свръхтекучество, нискоквалифицирани кадри, тежък, слабо платен и често извънреден труд, работа на три смени, свръхнатоварване на жените. П. Солачка анализира стратегиите за преодоляване на тези проблеми от страна на ръководството главно чрез осигуряването на социални придобивки. Данните от писмените източници намират потвърждения чрез разказите на респондентите, които въз основа на своя опит и индивидуални преживявания дават оценка в спомените си на трудовия си живот, на стратегиите за справяне с проблемите на трудовото всекидневие. Много точно е описано и анализирано използването на работата, най-вече на трудовите ресурси като средство за справяне с дефицити и за достъп до стоки и услуги, т.е. като важен социален капитал. Друга силна страна на текста е очертаната подробна картина на системата от социални услуги и придобивки, чрез които предприятието се опитва да избегне текучеството, но и да постави личното пространство и частния живот на работещите под зависимост и контрол. Сполучливо е представена тясната връзка между частния и трудовия свят чрез изследване на някои важни аспекти на социалистическото трудово всекидневие като празници и ритуали, спортни и културни дейности, художествена самодейност.

Втора глава „Трудовото всекидневие на жените в ТК „Пирин“ – Благоевград“ прави анализ на научните изследвания, посветени на проблемите около масовизирането на платения женски труд като част от държавната политика за социалистическа модернизация и на прекомерното натоварване на жените чрез вменияването им на трудови, обществени и семейни отговорности. Авторката проследява официално пропагандираните образи на работещата жена в медиите, в частност във ведомственото издание „Български тютюни“, ценностите и добродетелите, които се очакват от нея. В противовес на тези идеализирани образи се явяват разказите на информаторките, които очертават реалното трудово всекидневие: тежкия труд по отглеждането на тютюна, трудовата принуда за изхранване на многолюдни домакинства, задължителната обществена дейност в професионалната и партийната организации, феминизацията на отрасъла. Авторката очертава основните промени в социалната позиция на жените в резултат от включването им в наемния труд – тяхната социализация извън тясната семейна среда, възможността за собствени доходи, промяната в идентичността им. Важно място в текста заемат коментарите на авторката по повод отношението на респондентките към тези промени.

Предмет на изследване в тази част на текста е липсата на трудова равнопоставеност между мъжете и жените в предприятието: преобладаващото място на жените на нископлатени и слабо квалифицирани позиции и заемането на ръководни добре платени длъжности основно от мъже. Особено внимание дисертантката обръща на изгражданите трудови взаимоотношения на работното място и тяхното влияние върху личната сфера на работещите жени. Оценявам като приносни авторовите анализи на редица аспекти на трудовото всекидневие на жените и поставянето на проблемите в дискурса на джендър изследванията.

Както към всяка дисертация на начинаещ изследовател, и към настоящия труд могат да бъдат отправени критични бележки, препоръки и коментари. На някои места в текста авторката не е успяла да запази критична дистанция спрямо своите респонденти, която е от важно значение за ролята на учения изследовател. При представяне на емпиричните извори би следвало да намери място издадената трудова автобиография на дългогодишния генерален директор на „Булгартабак“ Д. Ядков, която е широко използвана в текста. Към този извор също би могла да се направи критична рефлексия от дисертантката. Прави впечатление липсата заключение към двете глави, което да обобщи авторовите аналитични резултати в съответната част.

Тези мои бележки обаче не омаловажават работата на Паулина Солачка. Напротив, избраните изследователски акценти и добрите анализи, направени на базата на богати емпирични материали ми дават основание категорично да заявя, че представеният текст има редица приноси към етнологичните проучвания на труда в периода на близкото ни минало. Работата показва как платеният труд, полаган зад „витрината“ на едно знаково социалистическо предприятие, конкретно се отразява върху начина на живот и всекидневието на жените, открива и изследва неговите характерните черти. Дисертацията дава добър пример за научни занимания, умело ситуирани едновременно в антропологията на социализма, етнологията на труда и джендър изследванията.

Заклучението на дисертационния труд вярно и точно обобщава основните автори изводи. Авторефератът коректно отразява съдържанието на дисертацията и представя главните моменти и изводи от изследването.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представеният дисертационен труд напълно отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и на Правилника за неговото прилагане. Въз основа на научните приноси на дисертацията гласувам положително и предлагам на членовете на Научното жури да подкрепят присъждането на образователната и научна степен „Доктор“ на Паулина Митова Солачка в професионално направление 2.1. „Филология“, научна специалност Фолклористика и етнология.

27.05.2022 г.

София

Рецензент:

доц. д-р Иванка Петрова

R E V I E W

on Pavlina Mitova Solachka's dissertation "Women's Everyday Work in the Period of Late Socialism. The Example of the Tobacco Combine "Pirin" – Blagoevgrad", for the award of the educational and scientific degree "PhD"

Scientific supervisor: Prof. Dr. Ana Luleva

Reviewer: Assoc. Prof. Dr. Ivanka Petrova, Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum at the Bulgarian Academy of Sciences

Pavlina Solachka's CV shows that she obtained her Master's degree in Ethnology with specialization in Ethnos and Cultures at the Southwestern University "Neofit Rilski" in 2001. Since 2018 she is a full-time PhD student at the Department of Ethnology and Balkan Studies of the Faculty of Philology at the same university. She has been working as a technical assistant in the department since 2012, and in the current academic year she is a lecturer and teaches classes in the discipline "History and Theory of Ethnology".

The dissertation contains an introduction, two chapters, a conclusion and a bibliography with a total of 144 computer pages. Three publications have been prepared on the subject of the dissertation in Bulgarian in reputable scientific publications. The materials submitted by the PhD candidate fully comply with the minimum national requirements for the procedure.

The topic of work and everyday working life has an established place in anthropological studies of socialism. The present text is distinguished by the dissertator's innovative approach to this topic, which she develops through a multilayered ethnological analysis of the working lives of women workers in a "model" socialist enterprise in Bulgaria. Women's work, the focus of the author's study, is successfully examined in the context of socialist ideology and with consideration of the impact of social, economic and cultural developments in the 1970s and 1980s. The author's merit lies in discovering and emphasizing the close relationship of women's everyday working lives to a number of aspects of their life world.

In accordance with the requirements for the dissertation, the Introduction clearly defines the framework of the study – object, subject, research aims and objectives, methodology and empirical basis. The choice of the object of the study – the Tobacco

Combine “Pirin” in Blagoevgrad, one of the most successful business enterprises in one of the most profitable economic sectors in socialist Bulgaria, is very successful and indicative. The subject of the research is presented very well and substantiated, as the author's attention is focused on the processes taking place “from below”, within the everyday working life of the enterprise. The author is interested in the changes occurring in the working environment, in the attitudes, relations and strategies of the workers. She considers their world of labor as a field in which the attempts to impose ideological models of power meet the everyday behavior and actions of women involved in the waged labour system.

The attraction, processing and introduction into scientific circulation of a rich source base has contributed to the work. First of all, I would like to mention the archival documents of the plant, stored in the State Archive – Blagoevgrad. In them, the author found important information about the imposed policy and ideology, about the organization of work and the results, as well as about the specific labour practices. Supplementing these written sources with published material in the regional press and in the departmental magazine helps to build a thick picture of working life in the enterprise and to discover its place in the urban environment and in the “Bulgartabac” system. Twenty biographical interviews conducted by the author with respondents from different hierarchical levels in the enterprise, 16 women and 4 men, constitute other essential sources for the work. The application of the biographical method and the connection the author makes with the memory studies and remembrance of the recent past are very well grounded. An evident of the text is the author's ability to extract maximum information from the collected materials and to skillfully combine the different types of sources to reconstruct a dense picture of labour relations and their impact on women's everyday lives. A review of scholarly writings since the 1960s shows the author's familiarity with the results and methods applied by scholars who have explored themes of everyday life and work in Bulgaria during the period of socialism, as well as gender relations and women's studies.

In Chapter One, “Organization of Labour in the Tobacco Combine “Pirin” – Blagoevgrad”, the ideologization of everyday working life through the activities of the party organization is presented through numerous well-analyzed examples from archival and published materials. The political mechanisms and strategies for monitoring, control and influence on professional work and production processes, for punishing and stimulating workers are analyzed, and attention is paid to the problems in their implementation. The whole network of ideological and political influence structures established in the enterprise with their personnel becomes dense and clear.

The contribution of the dissertation is that the text convincingly builds a concrete image of a socialist everyday working life, under ideological pressure and total political supervision. The attitudes of workers and the ways in which they perceived or resisted these attempts to influence and control their everyday work and leisure time are uncovered and explored. The author skillfully juxtaposes her results with the research of scholars on issues of working life in the country under socialism.

In the text based on publications and documents P. Solachka presents the research object as a successful example of a “benchmark” enterprise in the socialist economy. At the same time, however, another aspect of working life at the combine is well outlined: the author finds archival evidence of numerous problems such as overwork, low-skilled personnel, hard, poorly paid and often overtime work, three-shift work, and overworking of women. P. Solachka analyses management strategies to overcome these problems mainly through the provision of social benefits. Data from written sources find confirmation through the accounts of respondents who, on the basis of their individual experiences, evaluate in their memories the working life and strategies for coping with the problems. The use of labour, especially labour resources, as a means of coping with scarcities and access to goods and services, i.e. as important social capital, is very accurately described and analysed. Another strength of the text is the detailed picture it draws of the system of social services and benefits through which the enterprise tries to avoid turnover, but also to place the personal space and private lives of workers under dependence and control. The close relationship between the private and labor worlds is successfully presented through an exploration of some important aspects of socialist working life, such as festivals and rituals, sports and cultural activities, and artistic amateurism.

Chapter Two, “Women's Everyday Work in the Tobacco Combine “Pirin” – Blagoevgrad”, analyses the scientific research on the problems surrounding the massification of women's paid work as part of the state policy for socialist modernisation and the excessive burden on women by assigning them work, social and family responsibilities. The author traces the officially propagated images of the working woman in the media, particularly in the departmental journal “Bulgarian Tobacco”, and the values and virtues expected of her. In contrast to these idealized images are the informants' stories, which outline the reality of the everyday work: the hard labor of growing tobacco, the compulsion to work to feed large households, the compulsory social activity in professional and party organizations, the feminization of the industry. The author outlines the main changes in women's social position as a result of their involvement in wage labour – their socialisation outside the close family

environment, the possibility of their own income, and the change in their identity. An important place in the text is occupied by the author's comments on the respondents' attitude to these changes.

The subject of study in this part of the text is the lack of employment equality between men and women in the enterprise: the predominance of women in low-paid and poorly qualified positions and the occupation of managerial well-paid positions mainly by men. The dissertation pays particular attention to the employment relationships built at work and their impact on the personal sphere of working women. I appreciate the author's analyses of a number of aspects of women's everyday working lives and the framing of the issues within the discourse of gender studies.

As the case with any dissertation by a novice researcher, critical remarks, recommendations and comments can be made to the present work. In some places in the text the author has failed to maintain a critical distance from her respondents that is important to the role of the researcher scholar. In presenting the empirical sources, space should have been given to the published work autobiography of the long-time Director of "Bulgartabac", D. Yadkov, which is widely used in the text. This source could also be critically reflected upon by the dissertator. The lack of a conclusion to the two chapters, which would summarize the author's analytical results in the respective part, is noteworthy.

However, these remarks do not diminish the work of Pavlina Solachka. On the contrary, the selected research highlights and the good analyses made on the basis of rich empirical materials give me a reason to state categorically that the presented text has a number of contributions to the ethnological studies of labor in the period of our recent past. The work shows how the wage labor performed behind the "shop window" of a landmark socialist enterprise concretely affected women's way of life and everyday life, and discovers and explores its characteristic features. This dissertation provides a good example of scholarly engagements that are skillfully situated simultaneously within the anthropology of socialism, the ethnology of work, and gender studies.

The conclusion of the dissertation faithfully and accurately summarizes the author's main conclusions. The abstract correctly reflects the content of the dissertation and presents the main points and conclusions of the research.

CONCLUSION

The submitted dissertation fully meets the requirements of the Academic Staff Development Act and its implementing regulations. On the basis of the scientific

contributions of the dissertation, I vote positively and propose to the members of the Scientific Jury to support the award of the degree of Doctor of Education and Science to Pavlina Mitova Solachka in the professional field 2.1. "Philology", scientific specialty Folklore and Ethnology.

27.05.2022 г.

Reviewer:

Assoc. Prof. Dr. Ivanka Petrov

Sofia